

Сисоєва Вікторія Петрівна –
ад'юнкт кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх
справ

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАЦІЙ З МЕТАЛОБРУХТОМ В УКРАЇНІ

Розглянуто питання виникнення юридичної відповідальності за вчинення злочинів щодо порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом. Проаналізовано види юридичної відповідальності за вчинення цих злочинів і визначено критерії розмежування відповідальності за порушення встановленого законодавством порядку здійснення операцій з металобрухтом.

Ключові слова: ринкова економіка; металобрухт; криміналізація; ліцензування; адміністративні стягнення; господарська діяльність.

Рассмотрен вопрос возникновения юридической ответственности за совершение преступлений относительно нарушения порядка совершения операций с металлоломом. Проанализированы виды юридической ответственности за совершение таких преступлений и определены критерии разграничения ответственности за нарушение установленного законодательством порядка осуществления операций с металлоломом.

Ключевые слова: рыночная экономика; металлолом; криминализация; лицензирование; административные взыскания; хозяйственная деятельность.

The question of the emergence of legal liability for the crimes of a violation of the order of operations with scrap metal is considered. The existing forms of legal liability for such crimes and establish the criteria for the delineation of responsibility for violation of the laws of the order of operations with scrap metal are analyzed.

Keywords: market economy; scrap metal; criminalization; licensing; administrative penalties; economic activity.

Wід час переходу України від командно-адміністративної до ринкової економіки визнано різні форми власності, що були

проголошені рівними. Приватна власність виникла не тільки на рівні споживання, а й у підприємстві. Крім того, приватну підприємницьку діяльність стала підтримувати держава.

Нова політика в економічній сфері знайшла своє вираження у формі прийняття багатьох законодавчих актів, які стосувалися переважно господарського та цивільного права. Вони почали повному регулювати економічні відносини в Україні, тому що закріпили новий підхід до соціальних цінностей в економіці.

Монопольна державна власність і контроль за регулюванням відносин, що виникають у процесі проведення операцій з металобрухтом, що був і сьогодні залишається найважливішою стратегічною та енергозберігальною сировиною для металургійного виробництва, під час реформування економічної системи змінилися. Ринкова система господарювання країни зумовлює передання значної частини промислового потенціалу з власності держави в інші форми власності.

Свобода підприємницької діяльності передбачає наявність певних обов'язків і юридичної відповідальності за їх невиконання. Однією з умов здійснення в Україні підприємницької діяльності є державна реєстрація. Крім цього, чинним законодавством України встановлено перелік видів діяльності, що підлягають ліцензуванню. До липня 1995 р. діяльність суб'єктів підприємництва на внутрішньому ринку металобрухту взагалі не підлягала ліцензуванню [1, с. 8]. Це призвело до того, що за час інтенсивної перебудови системи господарювання в Україні з'явилися підприємці, які безконтрольно здійснюють заготівлю металобрухту. Наявність у нашій державі підприємств чорної металургії, а також великої промислової бази зумовило утворення суттєвого металофонду у вигляді обладнання, споруд, побутового обладнання та інших виробів. Діяльність у цій сфері швидко набула масового кримінального характеру, особливо під час заготівлі та реалізації брухту кольорових металів. В Україні не існувало державної звітності з питань заготівлі та реалізації металобрухту, особливо суб'єктами недержавної форми власності. За наявності ресурсів металобрухту значно знизився рівень забезпечення брухтом чорних і кольорових металів підприємств металургійного комплексу України.

Проте навіть після прийняття Закону України "Про металобрухт" у нашій державі не розв'язано низку проблем, пов'язаних зі здійсненням операцій з металобрухтом. Соціально-економічна криза значною мірою спричинила ускладнення криміногенної обстановки, що призвело до значного поширення протиправних дій під час здійснення операцій з металобрухтом. Тому виникла проблема криміналізації цих діянь, оскільки правильне з'ясування ознак негативного явища і закріплення їх у кримінальному законі – важлива умова успішного застосування кримінально-правових засобів у боротьбі з цим явищем і гарантія суворого дотримання законності. Законодавча формула, яка визначає, хто, за

що і в якому порядку може бути покараний, водночас (у негативній формі) указує й на те, за що, у яких випадках і за яких умов покарання не може бути застосовано [2, с. 4].

Унаслідок виникнення проблем, пов'язаних з практичним застосуванням Закону України "Про металобрухт", у листопаді 2000 р. Верховна Рада України внесла зміни до деяких законодавчих актів щодо проведення операцій з металобрухтом, що деталізували відповідні правові норми. Законом чітко встановлено, що право здійснювати операції з металобрухтом мають лише спеціалізовані металургійні підприємства, а також їх пункти. Ліцензії на такі операції видають лише за наявності спеціального брухтопереробного та вантажопідйомного обладнання, складів, кваліфікованого персоналу, а також за умов виконання всіх вимог протипожежної, радіаційної та екологічної безпеки. Цим Законом передбачено також обмеження до експортних операцій, зокрема, у межах митної території держави забороняється експорт брухту та відходів кольорових металів; експорт металобрухту, який утворився у військових частинах, військових установах, військових навчальних закладах Збройних сил України та інших військових формуваннях, відповідно до законів України, перелік яких затверджено Кабінетом Міністрів України, а також експорт списаних на металобрухт агрегатів машин, кораблів, плавзасобів, військової техніки, рухомого складу залізничного транспорту в нерозібраному стані; експорт брухту легованих чорних металів (легованого металобрухту). Заборонено також вивезення за межі митної території України брухту та відходів кольорових металів.

Відомий кримінолог А. Ф. Зелінський визначив такі загальні риси злочинних промислів: 1) злочинні промисли здійснюють систематично, є вагомим джерелом доходу винних осіб; 2) громадське ставлення до них досить терпиме, за винятком наркобізнесу й фальшивомонетництва; 3) відповідні заняття можуть бути легальними, якщо їх здійснює держава або за державною ліцензією; 4) більшість таких злочинних промислів набули останніми роками транснаціонального характеру [3, с. 171]. Зазначені риси також характерні для більшості випадків учинення злочинів, що порушують порядок здійснення операцій з металобрухтом.

Аналізовані злочини часто створюють умови для вчинення інших злочинів у сфері господарської діяльності, службової діяльності, проти власності. Найбільш поширеними є такі наслідки, як порушення систем енергопостачання, транспортних підприємств, у зв'язку з викраденням металевих частин механізмів і подальшого здавання їх на металобрухт. Крім того, унаслідок здійснення такої господарської діяльності, стає можливою легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, незаконне вивезення грошових коштів за кордон тощо.

Кримінальне законодавство є невід'ємною складовою охорони господарських відносин від суспільно небезпечних посягань, а його застосування – необхідна форма використання державного впливу на

функціонування господарського ринку та поведінку осіб, які входять до його суб'єктного складу. Особливе значення має норма, що передбачає відповідальність за порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом, у межах комплексу заходів з детінізації національної економіки, оскільки вона може надолужити відсутність відповідної етичної заборони [1, с. 1].

Отже, відносини, що виникають у процесі здійснення операцій з металобрухтом, регулює переважно Закон України "Про металобрухт", спрямований на захист інтересів підприємств вітчизняної металургійної галузі та забезпечення екологічної безпеки довкілля.

Згідно зі ст. 5 Закону України "Про металобрухт", для здійснення операцій з металобрухтом (заготівля, перероблення, металургійне перероблення брухту чорних і кольорових металів) необхідно отримати дозвіл, тобто ліцензію. Обов'язковою умовою для отримання ліцензії на здійснення операцій з металобрухтом є наявність у заявника облаштованої земельної ділянки для здійснення операцій з брухтом кольорових металів та їх сплавів площею не менше як 500 м², з брухтом чорних металів та їх сплавів – не менше як 1000 м², що повинна мати бетонне або тверде покриття, яке унеможливує проникнення в ґрунт шкідливих речовин. Крім того, кожен суб'єкт підприємницької діяльності має забезпечити контроль за вибуховою, пожежною, екологічною та радіаційною безпекою, відповідно до законодавства [4].

Наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва, Міністерства промислової політики України "Про затвердження ліцензійних умов провадження господарської діяльності з заготівлі, переробки, металургійної переробки металобрухту чорних і кольорових металів" від 25 лютого 2003 р. № 14/65 визначено ліцензійні умови для здійснення такої господарської діяльності, а також технологічні вимоги для приймальних пунктів [5, с. 103].

Відповідно до ч. 6 ст. 4 Закону України "Про металобрухт", ліцензуванню не підлягає діяльність фізичних осіб, пов'язана зі збиранням та реалізацією побутового брухту чорних і кольорових металів, а також діяльність фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності та юридичних осіб, пов'язана зі збиранням і реалізацією промислового брухту чорних та кольорових металів, який утворився внаслідок їх діяльності.

Таким чином, ще 2000 р. законодавець, спостерігаючи негативні наслідки безкарності порушень у сфері вторинного ринку металів, доповнив кримінальне законодавство нормою, яка встановлювала кримінальну відповідальність за порушення законодавства, що регулює здійснення операцій з металобрухтом (ст. 153³). Законом України внесено зміни й до Кодексу України про адміністративні правопорушення. Зокрема, ст. 164¹⁰ "Порушення законодавства, що регулює здійснення операцій з металобрухтом" передбачала

притягнення до відповідальності осіб, які порушили законодавство, яке регулює здійснення операцій з металобрухтом. Ішлося як про законодавчі, так і підзаконні акти. Адміністративну відповідальність передбачено за здійснення дій, що порушували правила, установлені законодавством у галузі регулювання операцій з металобрухтом. За таке діяння Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачено накладення штрафу від 20 до 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян з конфіскацією металобрухту, а також грошей, отриманих від його реалізації.

Для розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності слід зазначити, що до кримінальної відповідальності передбачено притягнення осіб, які порушили законодавство, що регулює здійснення операцій з металобрухтом, за умови, що ці дії вчинено протягом року після накладення адміністративного стягнення за ті самі порушення. Норма про відповідальність за порушення законодавства про здійснення операцій з металобрухтом стала нормою з адміністративною преюдицією. Для притягнення особи до кримінальної відповідальності на основі цієї норми необхідно попередньо накласти на особу за те саме правопорушення адміністративне стягнення. Це дало можливість певним чином впливати на аномальні відносини, що виникали у процесі здійснення операцій з металобрухтом.

Крім того, незважаючи на тенденції декриміналізаційної політики Кримінального кодексу України 2001 р., все ж таки більшість його норм щодо охорони сфери підприємництва перейшла з певними редакційними змінами з Кримінального кодексу 1960 р. Це стосується і збереження кримінальної відповідальності за порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом, тому що охорона суспільних відносин у сфері проведення операцій з металобрухтом сьогодні залишається актуальною та необхідною.

Аналіз статистичних даних Міністерства внутрішніх справ України свідчить, що впродовж останніх п'яти років кількість зареєстрованих кримінально караних порушень порядку здійснення операцій з металобрухтом поступово зменшувалася, але з початку 2010 р. їх кількість різко збільшилася та, за підсумками першого кварталу 2011 р., продовжує збільшуватися. Так, 2005 р. кількість зареєстрованих злочинів, пов'язаних з порушенням порядку здійснення операцій з металобрухтом, становила 2467, 2006 р. – 1986 (-19,5 %), 2007 р. – 1793 (-9,7 %), 2008 р. – 1846 (+3,0 %), 2009 р. – 1149 (-37,8 %), 2010 р. – 1764 (+53,5 %), а за перший квартал 2011 р. їх кількість становить 676, що вже перебільшує минулорічний показник на 67,3 %. Традиційно найбільше злочинів у цій сфері вчиняють у Донецькій, Луганській, Дніпропетровській областях, що пов'язано з розташуванням на їх території металургійних комбінатів і, як наслідок, існуванням попиту на металобрухт. 2010 року в цих областях учинено майже 45 % усіх зареєстрованих злочинів [6].

Отже, порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом є поширеним явищем у суспільному житті України, що підтверджує необхідність існування кримінально-правової норми, яка забороняє цю суспільно небезпечну, високолатентну поведінку [7, с. 18].

Сьогодні актуальним є питання розмежування злочину, передбаченого ст. 213 Кримінального кодексу України, та адміністративного проступку, передбаченого ст. 164¹⁰ Кодексу України про адміністративні правопорушення. Більшість учених дотримується думки, що злочин та інші правопорушення різняться, насамперед, за ступенем суспільної небезпечності. Єдиним законодавчо закріпленим критерієм розмежування злочину щодо порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом і відповідного адміністративного проступку є обсяг отриманого доходу від проведення таких операцій [1, с. 11].

Верховна Рада України розглянула проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності та службової діяльності" (зарєєстрований 27 вересня 2011 р. № 9221), яким запропоновано внести зміни й до ст. 213 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом. Відповідно до цього законопроекту, покарання за вчинення цих порушень посилять. Так, якщо сьогодні чинним законодавством передбачено покарання у вигляді штрафу від 100 до 500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (чи від 500 до 1000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян за повторне вчинення цього злочину), то законопроектом збільшено штраф від 500 до 1000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян та від 1500 до 2000 – за повторне порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом. Цей законодавчий акт 15 листопада 2011 р. підписав Президент України, згідно з п. 1 Прикінцевих положень, він набрав чинності через місяць після опублікування. На наш погляд, це дуже актуальна зміна.

Суспільна небезпечність порушень порядку здійснення операцій з металобрухтом полягає не в заподіянні шкоди податковим відносинам або життю та здоров'ю людини чи екології України, а лише у створенні умов для цього. Особа, ухиляючись від реєстрації як суб'єкт господарювання, перешкоджає занесенню даних про себе до Єдиного державного реєстру обліку підприємств і організацій України, на соціальному рівні не потрапляє у сферу державного контролю підприємництва, що спрощує завдання шкоди податковим відносинам або відносинам, які забезпечують життя та здоров'я людини, належний стан природного середовища, національної безпеки й ринкової конкуренції. Отже, суспільно значущим наслідком порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом без державної реєстрації або

спеціального дозволу (ліцензії) є запобігання здійсненню державного контролю за ним [8, с. 35–36].

Уведення до Кримінального кодексу України норми про відповідальність за порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом спрямовано на забезпечення адекватного підходу до оцінки суспільної небезпечності й поширеності цього діяння. До введення цієї статті до Кримінального кодексу України ці дії залишалися переважно поза увагою представників правоохоронних органів і науковців. У цьому контексті необхідне подальше осмислення накопиченого досвіду правозастосовної діяльності та надання пропозицій і рекомендацій з подальшого вдосконалення кримінального закону та практики його застосування під час розгляду справ про злочини, пов'язані зі здійсненням незаконних операцій з металобрухтом.

Крім того, криміналізація досліджуваних діянь і притягнення за них до кримінальної відповідальності частково звужують коло причин та умов учинення відповідних злочинів. Законодавцеві слід урахувати, що саме відсутність кримінальної відповідальності або її м'яка форма є однією з причин поширення випадків учинення цих діянь [9, с. 44].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Саско О. І. Кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом (аналіз складу злочину) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / О. І. Саско. – Л., 2007. – 18 с.
2. Проблемы советской уголовной политики : межвузов. темат. сб. – Владивосток : Изд-во Дальневосточ. ун-та, 1984.
3. Зелинский А. Ф. Криминология : [учеб. пособие] / Зелинский А. Ф. – Х. : Рубикон, 2000. – 240 с.
4. Про металобрухт : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=619-14>.
5. Саско О. Об'єкт злочину "здійснення операцій з брухтом кольорових і чорних металів без державної реєстрації або спеціального дозволу (ліцензії), одержання якого передбачено законодавством" / О. І. Саско // Юридика Україна. – 2006. – № 5. – С. 100–104.
6. Стан та структура злочинності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish>.
7. Воробей П. А. Кримінальна відповідальність за незаконну торговельну діяльність / Воробей П. А. – К. : Укр. акад. внутр. справ, 1996. – 116 с.
8. Саско О. І. Кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом (аналіз складу злочину) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Саско О. І. – Л., 2007. – 203 с.
9. Кузнецова Н. Ф. Социальная обусловленность уголовного закона / Н. Ф. Кузнецова // Правовые исследования : сб. науч. ст. – Тбилиси : Мецниереба, 1977. – С. 36–45.